

RECENZÍÓ

PALLÓS ÁRON

A HAGYOMÁNY ÉS A HAGYOMÁNYOK

– AVAGY HAMVASI SORSMEGOLDÁS EZEN FOGALMAKON TÚL

Horváth Róbert, Stamler Ábel (szerk.): *Az isteni eredet tudata. Hamvas Béla hagyományai*. Balatonfüred, Hamvas Béla Asztaltársaság, 2024, 481 p.

2024-ben az akkor huszonöt éves Hamvas Béla Asztaltársaság jóvoltából Horváth Róbert vallásfilozófus és Stamler Ábel vallástudós szerkesztésében napvilágot látott *Az isteni eredet tudata. Hamvas Béla hagyományai* című, monumentalitása ellenére is tematikus tanulmánykötet. A gyűjtemény tizenhárom szerző munkáját dicséri, akik Buji Ferenc nyomán a tradicionalitást a hamvasi életmű szívének és vázának tekintve „egy alapvonalaiban megbízható olvasat” (5.) feltárására vállalkoznak, még ha a szerkesztők a kötet előszavában deklarálják is, hogy Hamvast korántsem tartják a tradicionalizmusra redukálható gondolkodónak. Már csak annak fényében sem, hogy hozzá hasonlóan hányatott sorsú életműve halála után immár ötvenhat évvel még mindig áttekinthetetlen és hiányosan gondozott korpusznak bizonyul.

A kötet azért is tarthat számot érdeklődésre, mert tematikája aligha tartozik Hamvas műveinek gyakoribb vizsgálati szempontjai közé. Így az is meglepő lehet, hogy a benne közreműködő filológusok, eszmetörténészek és filozófusok egyfajta közös *ars poetica* jegyében ragadtak tollat. Jóllehet talán megkockáztatható az a kijelentés, hogy Hamvas beható tárgyalása önmagában felér egy hitvallással.¹ Bár elejét vehetné a fintorgásnak, hogy a kötet szerzői Hamvas mögé kérdeznak forráshasználatát és előképeit illetően, Horváth Róbert és Stamler Ábel megvallja, hogy elkötelezettnek nevezett kutatók részéről is érték kritikák a készülő kiadványt, méghozzá „a tradicionalista Hamvas apológiájá”-ra, illetve a „hamvasi tradicionalitás apoteózisá”-ra hivatkozva. (7.) Mivel azonban efféle viták rendezése már a műfaji korlátok miatt sem lehetséges, érdemesnek tartom inkább azt megvizsgálni, mi vár azokra, akik ebben a megkettőzött erővel fújó ellenszélben is fellapozzák a könyvet.

Hamvas *hagyományai*, amennyiben egyazon transzcendencia égisze alá sorolhatók, tulajdonképpen a – kötet tanulmányain belül sem feltétlenül következetesen – nagybetűs Hagyomány válfajai. Annak ideája Hamvas számára a gyűjtemény egyik tanulmányát jegyző Kocsi Lajos datálása szerint az 1940-es évektől vált meghatározóvá. (391.) Az ebben felsejlő univerzális jelleg pedig megválaszolhatja azt a

¹ Máig hiányos respektusának kivívásában Fabiny Tibor is részt vállalt *Áttetszőség Hamvas Béla és Northrop Frye írásaiban* című kötetével. (Megjelent a Károli Gáspár Református Egyetem, a L'Harmattan Kiadó és Hermeneutikai Kutatóközpont gondozásában 2023-ban Budapesten.)

lehetséges kritikát, hogy sem Hamvas életművének eddig feltárt része, sem a kötet nem reflektál (eléggé) minden lehetséges hagyományra.

A kötet csaknem ötszáz oldalas terjedelme miatt jelen recenzió is csak hiányos lehet, miután azonban magam is igyekszem adni egy kis ízelítőt abból, hogy mire jutottak a szerzők a Hamvas által (is) felfedezni vélt isteni egységgel, talán kevésbé fog hiányozni a keleti bölcselet – fordításain keresztüli – kimerítő vizsgálata vagy az antikvitás Hamvas nyomán történő felderítése, amelyért ugyancsak érdemes fel-lapozni a könyvet. Elvégre, „aki hozzá méltóan »az egészről« szeretne nyilatkozni, annak [lehetőségeihez mérten] tekintettel kell lennie a részletekre is [...]”, ahogy azt Horváth Róbert megjegyzi. (253.)

Ugyancsak az ő nyomán megállapítható, hogy az átfogó kontextus felvázolását nem könnyíti meg sem Hamvas gyakran következetlen fogalomhasználata, (302.) sem pedig az, hogy „a kereszténység és a Hagyomány viszonyának tisztázását [...] élete végéig nem sikerült lezárnia magában” (301.) – a gondolkodásában bekövetkezett változásokról nem is beszélve.

A kötet megannyi szerzője nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy Hamvast Jakob Böhme inspirálta, sőt „[...] teljesen átformálta lényét”, ahogy Kondor Attila jegyzi meg tanulmányában Hamvas egyik levelére hivatkozva. (354.) Több mint négyszáz évvel ezelőtt élt elődje nyomdokain maga is a lét egységéből indul ki, amelyet a metafizikaként értett – előbbieken nagybetűs – hagyományban vél felfedezni, amennyiben az Stamler Ábel Hamvas-idézete nyomán olyan „alapállás”, amely „az összes vallások gyökere, alapja és eredete.” (24.)²

A kereszténységben viszont – ahelyett, hogy egynek tekintené közülük – van, ahol már az összes hagyományok gyökerét, alapját és eredetét látja (24.), bár az időben egymástól távol keletkezett hamvasi szöveghelyek rácáfolhatnak minde-re. Azért tartom figyelemre méltónak a *hagyományok* többesszámú kifejezését, mert mintha a vallásokat jelentenék az alapállásként vett hagyomány „leszállított” formá-iként. (21.) Amennyiben pedig Hamvasnak is tulajdoníthatnánk Horváth Róbert azon meglátását, mely szerint „Jézus Krisztus több megnyilvánulásában az egyete-mes orientáció [...] jeleit láthatjuk.” (259–260.), a kereszténységet vallás helyett en-nek az alapállásként meghatározott hagyománynak is tekinthetjük. Maga Hamvas írja egy Horváth Róbert által idézett levelében, hogy benne „minden hagyomány elfér.” (269.) Stamler Ábel nyomán hamvasi értelemben viszont ugyanazért nem lehet vallás a kereszténység, amiért – a fentieket némiképp meghazudtoló módon – alapállásul értendő hagyomány sem: a valódi kereszténység személyes istenkapcso-latra való irányultságában aligha archetipikus. Ezzel a nagybetűs hagyomány és a vallás egy közösnek tekinthető tulajdonságára is fény derül, még ha Hamvas szerint „a hagyomány a Messiástól érintetlen” is. (27.).

Bár e paradoxonok súlyos kérdések is egyben, csupán leíró jelleggel viszonyulha-tok a hamvasi, illetve a rajta keresztüli interpretációhoz. Kondor Attila tanulmányában

² A 21-es és a 27-es közti oldalszámokkal jelölt idézetek Stamler Ábel tanulmányából származnak.

idézi Hamvas azon mondatát, melyben éppen a művészetet nevezi a sokat említett alapállás realizálásának, amennyiben az átvilágítja és megtisztítja az életet alkotó erőket (361.), vagyis „Az alkotás [a szerző hamvasi interpretációjában] a metafizikai tudás megvalósításának lehetőségét jelenti.” (378.) Épp ehhez a művelethez bizonyul szükségesnek a Fabiny Tibor könyve kapcsán hangsúlyozott áttetszőség.

Stamler Ábeltől megtudhatjuk, hogy Hamvas szerint „Az ember valószínűleg nem képes arra, hogy bármely kollektívumba maradéktalanul visszaolvadjon. Kultúrák nincsenek többé, és új kultúra felépítése nonszensz.” (23.). Ha ezt elfogadjuk, a hagyomány egyes- és többesszámát illető kérdés, illetve a kereszténységhez és a vallásokhoz való viszonyának boncolgatása nemcsak partalannak, hanem feleslegesnek is bizonyul. A lényegyet tekintve immár csak személyesként tűnik lehetségesnek a *sorsmegoldás* – Hamvas jellegzetes fogalmával élve. Annak reményében, ha nem is okvetlen a művészetben, de az embernek magának kell átvilágítania lényét, nem mintha a letűnt hagyomány(ok) ne lett(ek) volna lényegileg egzisztenciális(ak). Utóbbi jelző prefixuma, az „ex” pedig mégiscsak arra utal, hogy az ember éppenséggel kifelé történő vonatkozásában teljesülhet be.